

ЗООНІМНА ТЕРМІНОСИСТЕМА ЯК СКЛАДОВА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Анотація

У статті розглянуто зоонімну терміносистему як складову мовної картини українців; виявлено, що зооморфна метафора розкриває аналогії між об'єктами предметного (тваринного) світу та світу людських почуттів та емоцій, виявляє систему етнічно зумовлених асоціацій і оцінок.

Ключові слова: зоонім, мовна картина світу, зооморфна метафора.

Abstract

The article deals with the zoonomym terminology system as a component of the language picture of Ukrainians; it was discovered that the zoomorphic metaphor reveals analogies between objects of the material (animal) world and the world of human feelings and emotions, reveals a system of ethnically determined associations and evaluations.

Key words: zoonim, linguistic picture of the world, zoomorphic metaphor.

Актуальність нашої роботи визначається необхідністю встановлення специфіки реалізації важливого фрагменту концептуальної картини світу українців на лексичному та фразеологічному рівнях української зоонімної терміносистеми.

Мета нашого дослідження – проаналізувати, як назви тварин, включені у процес вторинного семіозису за допомогою метафоризації, створюють у вигляді етнічних символів та стереотипів своєрідні фрагменти української мовної картини світу.

У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) описати національні інтелектуально-оцінні концепти зоонімів, їх реалізацію на лексичному та фразеологічному рівнях української терміносистеми у вигляді образів, еталонних стереотипів та символів; 2) дослідити, як назви тварин, включені у процес вторинного семіозису за допомогою метафоризації, створюють своєрідні фрагменти української мовної картини світу.

Мовні явища підлягають впливу позамовної дійсності, яка через посередництво колективної етнічної свідомості впливає на мову, моделюючи способи осмислення етносом реального світу і визначаючи специфічні параметри позначення цього світу в певній сітці „матеріальних координат”. Фактор навколишнього середовища мовного соціуму, що розуміється як звичайне природне і створене руками матеріальне середовище, на наш погляд, не може не враховуватися у протиставленні відношень „мова – свідомість” на правах третьої складової. Вже не викликає сумніву наявність взаємовпливу матеріального побуту, етнічного мислення, духовної культури та лінгвокультурного змісту мови [1, 2].

Сприйняття етносом навколишнього світу відбувається під впливом розчленованого попередніми поколіннями етнічних мовних особистостей синкретичного об'єктивного просторово-часового континууму. Класифікаційна діяльність етносу, зокрема номінативна, зумовлена етнічно детермінованою пізнавальною діяльністю поколінь. Називаючи предмет чи явище, представники етносу роблять його надбанням етнічного мислення, дискретизуючи єдиний світ відповідно до важливих для них суб'єктивних класифікуючих ознак. Причому вибір цих ознак, на перший погляд цілком випадковий, значною мірою глибоко детермінований рівнем пізнавальної діяльності народу, його психічними особливостями, ладом мислення, уподобаннями, що в свою чергу залежить від матеріальних умов його життя [3]. Матеріальний феномен, що одержує найменування, відчувається не лише від інших феноменів, а й від самого себе, стаючи лінгвокультурним фактом етнічної свідомості. На відміну від предметів та явищ навколишньої дійсності – об'єктів номінації, лінгвокультурні факти репрезентують предмети та явища, їхні властивості в розкритому і „розчленованому” вигляді за допомогою позитивної чи негативної предикації [2]. Виростаючи з навколишньої дійсності, відштовхуючись від неї, лінгвокультурний факт постає етнічно зумовленою суб'єктивною формою представлення реального світу. Якщо предмети та явища навколишнього світу не можуть об'єктивно кваліфікуватися як погані чи хороші, то відчужена мовою реальність вже містить

у собі оцінний компонент, представляючи сутність об'єктивно існуючих реалій під етнічно зумовленим суб'єктивним кутом зору.

Середовище етносу, яке йому дано у чуттєвому сприйнятті, відіграє вельми важливу роль у формуванні еталонних стереотипів та символів сприйняття і осмислення дійсності, крізь які етнос „бачить" світ. За І.О. Голубовською [4] їх можна назвати національними інтелектуально-оцінними концептами (НІОК). Вони належать до тієї частини національно-мовних картин світу, яка виступає носієм і виразником етнічно зумовлених нюансів світосприйняття, світоосмислення та світооцінки. Накладаючись на єдиний поняттєвий базис людської мови, мислення та культури, деталізуючи і втілюючи його в національно-специфічних формах, національні інтелектуально-оцінні концепти значною мірою визначають характер національної ментальності. Виступаючи сполучною ланкою між сприйняттям, мисленням і мовою, національні інтелектуально-оцінні концепти реалізуються на лексичному рівні мовної системи у вигляді певних образів, еталонних стереотипів та символів, які функціонують, як правило, у складі фразеологічних одиниць – величин проміжної фразеологічної системи мови. Не підлягає сумніву, що лексичний і фразеологічний рівні мовної системи виступають провідними субстанціями у вираженні національно-культурної специфіки ментальності й характеру етносу.

Царство тварин як фрагмент реального світу, який дано етносу в емпіричному досвіді, виступає могутнім ініціюючим фактором створення вторинної образної картини світу. Номени тварин вже неодноразово ставали об'єктом вивчення з погляду їх метафоричного емотивного переосмислення [1, 2, 5, 6]. Вони являють собою цінний матеріал як для вивчення особливостей зооморфної метафори, так і для дослідження конотативних значень. На особливу увагу заслуговує характеристика оцінно-експресивної метафори. Завдяки своїй природі оцінно-експресивна метафора здатна породжувати стереотипи – еталонні національно-культурні уявлення (образи), що відіграють величезну роль у продукуванні мовою вторинного символічного простору. Номени тварин у їхньому вторинному „антропоморфному" означуванні дозволяють дослідити роботу гностико-асоціативно оцінного апарату етнічної мовної свідомості. Виступаючи носіями певних національно детермінованих асоціативних стереотипів, експресивні метафори здатні позначати суттєві віхи у розумінні та „відчуванні" етносом того фрагмента реального світу, який він безпосередньо сприймає.

Розширення кількості досліджуваних об'єктів передбачає не лише певне розуміння метафоризації як широкої сфери номінативної мовної діяльності. Своєрідність об'єктів вивчення диктується новими когнітивними підходами у мовознавстві, включенням до кола інтересів мовознавчої науки тих змістових об'єктів, які раніше були поза сферою її компетенції: архетипів, культурних концептів, концептуалізованих ділянок [7]. Основними особливостями мовних об'єктів, що вивчаються у руслі когнітивізму, є такі: 1) більша їх масштабність порівняно з власне мовними змістовими квантами; 2) глибинний, імпліцитний характер, прихований за мовною емпірикою; 3) їх образна природа; 4) високий ступінь належності до сфери підсвідомого; 5) можливість їх реконструкції як сукупності певних властивостей і характеристик. Національно-культурні стереотипні уявлення, що породжуються механізмом вторинного культурно-мовного означування та служать для етнічних спільностей еталонними орієнтирами у гностико-оцінній діяльності, виступають таким об'єктом, який цілком відповідає духові когнітивізму.

У нашому дослідженні розглянуті як метафоричні, так і символічні іпостасі зоосемізмів, чітку межу між якими не завжди легко провести: як у першому, так і в другому випадку ознака, котру називає слово чи словосполучення, приписується іншій реалії. Проте на функціональному рівні відмінність між символом і метафорою формує нове семантичне наповнення номена.

До лексичного складу української мови входять зооніми на означення домашніх тварин і птахів, які широко використовуються у сільськогосподарській діяльності, диких тварин, а також лексеми із узагальнювальним значенням (тварина, звір).

Проведений аналіз дозволив виявити наступне. Назви тварин, включені у процес вторинного семіозису за допомогою метафоризації, створюють своєрідні фрагменти української мовної картини світу. Дослідження розкриває етнокультурні властивості асоціативного мислення українського етносу. Тип метафори тварина-людина відіграє в українській мові роль потужного експресивного засобу, що здебільшого надає суб'єктові метафори яскраво вираженої пейоративної маркованості.

Експресивно-оцінна зооморфна метафора розкриває аналогії та схожість між об'єктами предметного (тваринного) світу та „непредметного" світу людських почуттів та емоцій, виявляє

систему етнічно зумовлених асоціацій і оцінок. Вона виступає певною лінзою, яка відбиває „погляд” українського етносу на представників тваринного світу.

Назви тварин зазнають „конотивної категоризації” з певних об’єктивних причин, завдяки тій ролі, яку представники тваринного світу відіграють у житті людини. Характер і змістова спрямованість емотивних асоціацій часто визначаються не властивостями тварини, а її „життям” в національному фольклорному і літературному контексті. Значущість тварини в культурно-господарській діяльності етносу (її наявність та поширеність у природному середовищі етносу) також має істотне значення для набуття нею статусу лінгвокультурного факту (лінгвокультуреми).

Зазначені лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори зумовлюють національну специфічність системи асоціативних картин світу „тварини”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Христюк Н. Зоолексика як компонент анімалістичної метафори / Н. Христюк // Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. – Серія «Філологія». – Переяслав-Хмельницький (Київська область) : Домбровська Я.М., 2014. – Вип.17. – С. 474-483.
2. Крижко О.А. Етнічні символи та стереотипи в українській зоонімній терміносистемі / О.А.Крижко // Актуальні проблеми слов’янської філології : міжвузів. збірн. наук. статей. – Київ : Аспект-Поліграф, 2006. – Вип. 11. – С. 62–69.
3. Сукаленко Н.И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира / Н.И. Сукаленко. – К.: Наук. думка, 1992. – 162 с.
4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. – Київ: Логос, 2004. – 284 с.
5. Гутман Е.А. Сопоставительный анализ зооморфных характеристик / Е.А. Гутман, Ф.А. Литвин, М.И. Черемисина // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1997. – С.147-165.
6. Кривенко Г.Л. Зоосеміми як засіб відображення зооморфної картини світу в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Г.Л. Кривенко. – К., 2006. – 20 с.
7. Степанов Ю.С. Некоторые соображения о протупающих контурах новой парадигмы / Ю.С. Степанов // Лингвистика: взаимодействие концепций и парадигм / Под. ред. Д.И.Руденко и др. – Вип.1. – Ч.1. – Харьков: ХИМЭСХ, 1991. – С.9-10.

Грицаук Дмитро Юрійович – студент групи ТКТ-186, факультет інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем, Вінницький національний технічний університет, e-mail: gricaukdmitrij2019@gmail.com

Gritsauc D. – Department of Radio Engineering, Telecommunication and Electronic Instrument Engineering, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa, e-mail: gricaukdmitrij2019@gmail.com

Supervisor: **Пустовіт Тетяна Миколаївна** – канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет,

Pustovit Tetyana N. – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor of Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa